

Kielioppi atomikieleen

AUBREY, Crispin (ed.). Nukespeak. The Media and the Bomb. *Comedia/Minority Press Group Series*, No. 9. London, Comedia Publishing Group, 1982. 135 s.

Crispin Aubreyn toimittama pieni kirjanen *Nukespeak* on jollain lailla vasta alustava mutta siitä huolimatta tärkeä johdanto siihen, kuinka joukkotiedotus tiedostaen tai tietämättään luo hyväksyttävistä kuvista sodasta ja asevarustelusta. Vaikkei kirjan painotus olekaan kielitieteellinen (eikä etenäkään sosiolingvistinen), on sen kohteena koko ajan kieli: *nukespeak* eli "atomikieli" tai - kuten toisessa yhteydessä (Hieta-nen & Joenniemi 1982) on puhuttu - "varustelukieli". Varustelukieli on syntyjään varustelupolitiikan kielenkäyttöä, mutta se on levinnyt laveasti koko kulttuuriin. Sen avulla aseiden todellisuus kätketään, niiden vaikutukset neutralisoidaan ja varustelupäätökset byrokratisoidaan. Sisältö kätketään muotoon.

Kirjan takana on toimintaryhmä nimeltä Comedia Publishing Group. Ryhmän tavoitteena on tutkia ja seurata radikaalin lehdistön ja joukkoviestinnän kehitystä Englannissa. Sen ohella ryhmä on koko olemassaolonsa ajan tarkkaillut valtatieotusvälineitä eli harrastanut hieman samantapaista seurantaa kuin rauhanliikkeiden uutisointiin erikoistunut, runsaan vuoden toiminut Mediawatch-ryhmä (jonka senkin ääni kuuluu käsillä olevassa kirjassa).

Nukespeak-kirjanen koostuu yhdestätoista artikkelista, joissa tarkastellaan mm. viime vuosien kiristynyttä jännitystä, rauhanliikkeiden uutisointia lehdistössä, eräitä sensurointipauksia (mm. Peter Watkinsin kuulun *Sotaleikki*-filmin kohtaloa BBC:ssä 60-luvulla), varustelukielen myyttisiä piirteitä ja rakennetta sekä mahdollisuuksia toisenlaisen julkisuuden luomiseen.

Kirjan keskeisin anti tiivistyy kuitenkin kahteen esseeseen. Toinen on taannoisesta *Tiedotustutkimuksesta* tutun Ian Connellin (vrt. Connell 1979) 'Peace in our Times', toinen on kielentutkija Paul Chiltonin artikkeli 'Nuke-

speak: nuclear language, culture and propaganda'. Näihin kahteen keskittyy myös oma esittelyni ja arvioni.

Ian Connellin tutkimuskohteena on rauhanliikkeiden saama julkisuus. Onko rauhanliikkeet jätetty valtalehdistössä pelkkien negatiivisten heittojen ja panettelun tai vaihtoehtoisesti vaikenemisen varaan, Connell kysyy. Voidaanko puhua vinoumasta, joka palvelee varustelupolitiikan tarpeita ja toimii kansalaismielipidetä vastaan? Onko rauhanliike luonut saavuttamansa suuren suosion pelkän - kuten E.P. Thompson sitä on nimittänyt - "esi-modernin" viestinnän, ts. lentolehtisten, mielenosoitusten jne. avulla? Viimeksi mainitun väitteen ovat usein esittäneet itse rauhanliikkeet halutessaan kritisoida lehdistöä laiminlyönneistä ja halutessaan korostaa oman toimintansa voimaa.

Ian Connell on tutkinut Iso-Britannian valtakunnallista lehdistöä ja televisio-ohjelmia vuonna 1981. Erityisesti hänen aineistonsa keskittyy syksyn 1981 suuren rauhanmarssin aikaan. Tuolloin Lontoossa marssi yli 200.000 mielenosoittajaa ydinaseita vastaan.

Connellin mukaan julkisuusilmapiirin muodostuminen on mutkikas prosessi. Ei ole lainkaan yksiselitteistä, millainen vaikutus on täysin kantaottamattomilla lehti uutisilla, joissa kerrotaan esimerkiksi ohjusten sijoittamisesta jollekin paikkakunnalle. Pinnalta mitä neutraalein uutinen saattaakin aiheuttaa pelkoa ja epäluuloa monissa lukijoissa sekä edelleen vaikuttaa siihen, että nämä suuntautuvat rauhanliikkeisiin. Lehdistö Iso-Britanniassa vain harvoin ryhtyy ajamaan jotain asiaa; ammatillinen ihanne ohjaa ennen muuta uutisointiin, tiettyyn neutraalin kerroksen muotoon. Ongelma piileekin siinä, miksi uutisointi ikään kuin luonnostaan suosii toisia tapoja lähestyä sodan ja rauhan kysymyksiä ja vastaavasti hylkii toisia. Uutistarinat muovaavat tietyn viitekehäksen vastaanotolle ja samalla rajaavat - näkymättömin viivoin - rajat mahdolliselle ajatustyölle, tilanteenmäärittelylle. - Connellin kehittäminen on minusta pätevä, jos kohta on sanottava, ettei hän perustele näkökohtiaan sen paremmin teoreettisesti kuin empiirisestikään. Enemmän pohjustusta ajatuskulkuun onneksi löytyy Connellin yllä mainitusta toisesta artikkelista,

joka käsittelee - kuten muistettaneen - tulopolitiikan uutisointia televisiossa.

Rauhanliikkeiden uutiskäsittelystä Connell löytää ainakin kaksi "negatiivista" tendenssiä. (Tältä osin Connellin havainnot ovat samansuuntaisia kuin äskettäin tehdyssä arviossa rauhanliikkeiden uutisoinnista Suomessa; ks. Hellman & Seppä 1982.) Toinen esiinnoitava teema on se, että CND:n (Campaign for Nuclear Disarmament) yhteydessä hyvin usein mainitaan, kuinka Neuvostoliitto rahoittaa avokätisesti lännen rauhanjärjestöjä. Samoin uutiset korostavat kommunistien vahvaa edustusta tämän Iso-Britannian suurimman rauhanliikkeen johdossa. Tämän kommunismiteeman kautta valtajulkisuus viestittää, että rauhanliikkeet edustavat uhkaa, kansanvihollista.

Toinen teema yleistyi uutisoinnissa Connellin mukaan erityisesti syksyn 1981 rauhanmarssin jälkeen. Tällöin lehdistön ja television kommentit tulivat aikeisempaa myönteisemmiksi. Rauhanliikkeet ikään kuin tunnustettiin "hyvää tarkoittaviksi" mutta, samalla, "epärealistisiksi". Itse rauhanliikkeiden tavoitteista uutisissa sanottiin hyvin vähän, ja viikkoa myöhemmin koko aihepiiri näytti uudelleen painuvan onohduksiin. Connell sanookin, että "...huolimatta uutisten mainitsemasta suosiostaan rauhanliikkeille annetaan vain harvoin tilaisuus määrätä kysymyksenasettelusta. Useimmiten tämän roolin saavat *viralliset* lähteet - puolustusasiantuntijat, poliitikot ja sotilashenkilöt" (s. 30).

Connellin lopullinen sanoma on kuitenkin se, että pikemmin kuin selvän negatiivinen on tiedotusvälineiden käsittelytapa ollut *ristiriitainen*. "Virallista konsensusta" edustavan julkisuuden rinnalla on ollut runsaasti kirjoituksia ja ohjelmia, joissa on otettu kriittinen etäisyys varustelupolitiikan argumentteihin sekä samalla annettu rauhanliikkeille eräänlainen auktoriteetin asema. Julkisuudesta on toisin sanoen käyty selvää kamppailua, jossa jopa varsin onnistunein tuloksin on pystytty horjuttamaan pyrkimyksiä ns. aseistuksen modernisointiin. Varustelupolitiikan puolestapuhujat ovat joutuneet puolustuskannalle.

Connellin toiveita herättävä pääteelmä kuuluu: Joukkotiedotus ei ole pelkkä vallanpitäjien väline, vaan se näyttää kykenevän organisoimaan myös oppositiovoimia. Pelkkä kivikautinen vaihto-

ehtoviestintä ei selitä rauhanliikkeiden suosiota, vaan varsinaisen joukkotiedotus on ollut tärkeä apuväline kansalaismielipiteen muotoutumisessa.

Paul Chiltonin avaamat näkymät ovat paljon synkemmät kuin Connellin. - Osin ero selittyy aiheen rajauksesta: Connell nimenomaisesti tutkii julkisuusilmapiirin eri sävyjä, Chilton keskittyy propagandan kieleen eli katsoo julkisuuden yhtä puolta.

Chiltonin erityishuomio kohdistuu atomipommiin ja ydinaseisiin. Niitä käsittelevää joukkotiedotusta hän tutkii markkinointina, keinona myydä keksintö kansalle, istuttaa se osaksi kulttuuria. "Atomikieli" on näin ollen mainoskieltä. Se pyrkii rajaamaan lukijan horisontista "väävät" kysymykset pois. Se tavoittelee jonkinlaista yksiuotteista reseptiä; se haluaa tehdä ydinaseet ja ydinsodan mahdollisuuden hyväksyttäväksi tosiasioiksi.

Chiltonin näkökulma on propagandan tutkimuslelle tuttu. Tapa nähdä propaganda keinona *myydä* tiettyä politiikkaa, tiettyjä mielikuvia, on välähtänyt niin klassisissa tutkimuksissa (esim. Lasswell 1927) kuin viimeaikaisissakin (esim. Voigt 1970). Chiltonin teesi on, että atomipommin kohdalla markkinointikampanja on onnistunut erinomaisesti.

Chilton kuvittaa väitettään kolmen analyysin kautta. Ensiksi hän tutkii Hiroshiman pommin uutisointia ja siihen liittynyttä ydinaseen mystifiointia sekä toiseksi sitä seurannutta pommin arkipäiväistymistä. Kolmanneksi hän analysoi aivan tuoretta, suurelle yleisölle suunnattua ohjesitettä. Chiltonin aineisto ei millään lailla vielä vahvista sitä, että pommi todella olisi juurtunut sodanjälkeisten sukupolvien kollektiviseen tajuntaan. Sen osoittaminen vaatisi mielikuvien tutkimusta (vrt. Carey 1982 ja Galtung 1964). Sen sijaan Chilton saa lukijan vakuuttaneeksi siitä, että atomikieli elää ja voi hyvin.

Myytit, symbolit ja metaforat ovat Chiltonin mukaan yksi tärkeä tapa hahmottaa - ellei vielä aivan "ymmärtää" - sellaisia käsittämättömiä ja liki yliluonnollisia asioita kuin ydinase. Ensimmäiset atomipommiuutiset loivat kuvan tyrmistytävästä "tuhon mestarinäytteestä", voimasta joka oli saatu "meidän" käyttöömme. "Jumala loi

atomin ja antoi tiedemiehille taidon vapauttaa sen energia", kirjoitti *The Times*. Pommijulkisuus loi modernin Faust-myytin eli: "Me teimme Pirun työn", kuten Robert Oppenheimer asian ilmaisi. Pominkeksijät ja pudottajat toimivat vain kätilöinä; inhimillistä vastuuta heillä ei lapses-taan ollut. Chiltonin aineisto viittaa raskautta-vasti siihen, että propagandaisku vuonna 1945 oli tietoinen ja suunniteltu: kaikki pommiuutiset kul- kivat virallisten sotilaskanavien kautta, Hiroshi- man tuhoja vähäteltiin ja peiteltiin. Kielen mani- pulointi teki varsinaisen vakuuttelutyön.

Pian Hiroshiman jälkeen alkoi pommin arkipäi- väistäminen, eräänlainen akkulturaatio. Sen myötä on syntynyt nykyinen varusteluslangi, *nukespeak*, jossa sotaa ja tuhoa merkitsevät käsitteet kiedo- taan pehmeään ja turvalliseen vaippaan, jossa uu- den superaseen kehittäminen muuttuu neutraaliksi bud- jettimomentiksi tai joka kutsuu ohjusperheen nuor- rinta jäsentä, MX-ohjusta, arkinimellä Peacekeeper eli Rauhanturvaaja.

Itse asiassa arkipäiväistäminenkin tapahtuu myyttisten aineiden avulla, kirjoittaa Chilton. Pommi vakiintui 40-luvun lopulta alkaen ratkaise- vaksi osaksi kylmän sodan pelote politiikkaa. Kyl- mässä sodassa vastakkain olivat kaksi klaania, Kotka ja Karhu, Chilton tulkitsee osuvasti. Kot- kien aseille annettiin nimiä, jotka ovat tuttu- ja kreikkalais-roomalaisesta tai skandinaavisesta jumaltarustosta, läntisen kulttuurin kehdestä: Polaris, Thor, Jupiter, Atlas, Poseidon. Uudempi suuntaus on ollut nimittää aseet vieläkin tutum- milla titteleillä. Pommi on turvallinen kuin työ- kalu, kuuluu kätketty viesti kirjoittajan mukaan.

Lopuksi Chilton erittelee neliväristä esitet- tä, jota on Englannissa jaettu paikkakunnilla, joihin on rakennettu ohjussiiiloja. Mainoksen kan- sikuvassa liittää äänettömästi eräänlainen ikku- naton lentokone kuulaan sinisellä taivaalla. Esitteen yläpuolella lukee selkeästi "*CRUISE MIS- SILES*" eli "Risteilyohjukset" ja alapuolella: "*ELINTÄRKEÄ OSA LÄNNEN HENKIVÄKUUTUSTA*". Chiltonin mukaan kokonaisuus vahvistaa "risteillä"-sa- nan myönteistä miellemerkitystä, ja viime kädessä syntyy vaikutelma risteilevästä vakuutusasiemie- hestä, joka pelkällä olemassaolollaan (partioin- nillaan?) takaa, ettei tapaturmia satu. Muutaman

sivun laajuinen esite koostuu sitten sarjasta pseudo-kysymyksiä ja pseudo-vastauksia, joiden ensisijaisena tehtävänä on suunnata vastaanotta- jan huomio tietyllä tavalla asetettuihin kysymyk- siin. Esite kysyy: "Miksi NATO tarvitsee lisää ydinaseita?" - ei: "Tarvitseeko NATO lisää ydin- aseita?" Kysymysten muoto osoittaa paikan mah- dolliselle oppositiolle, Chilton kirjoittaa.

Esitteen kielestä hän löytää jo klassisista propagandatutkimuksista tutun manikealaisuuden, jossa maailma jakautuu kahtia "meihin" ja "hei- hin", ystäviin ja vihollisiin. Ystävien puolta korostetaan mm. voimakkaiden modaalisten verbien avulla, sanoilla, jotka ilmaisevat voimakasta tah- toa, halua tai pyrkimystä ("*want to live*", "*seek to disarm*" jne.); vastapuolta taas kuvataan varsin ulkokohtaisin verbein. Sitä paitsi vain "heillä" näyttää esitteen valossa olevan "massiivinen armeija"; NATO:n aseiden määrästä ei sanota sanaa- kaan.

Tuskin on yllättävää löytää Chiltonin havaitse- mia propagandakielten rakenteita ja myyttisiä kyt- kentöjä muistakaan maista. Ainakin Suomen osalta on näyttöä sotilaiden tavasta vaimentaa asehan- keittensa täysi luonne (ks. Hietanen & Joenniemi, mt.), samoin on aineistoa siitä, kuinka atomipom- min uutisointi 40-luvulla noudatti meillä samoja latuja kuin Englannissa (ks. Hellman & Könönen 1982) - eikä ihme, olimmehan samojen kansainvä- listen uutistoimistojen asiakkaita.

Crispin Aubrey'n toimittama *Nukespeak* on käsit- täkseni tarkoitettu toimittajille, opettajille ja rauhanaktivisteille. Se selittänee, miksi kirjan tutkimuksellinen anti on ohut - pääasiassa artik- kelit liikkuvat nokkelan arkikritiikin tasolla.

Tärkeää kuitenkin on, että kirja johtaa hyvin käytännöllisten pohdintojen ääreen: Mikä on kol- lektiivisessä tajunnassamme oleva sodankuva? Mil- laisesta perspektiivistä tiedotusvälineet tarkas- televat asevarustelua ja aseidenriisuntaa? Missä määrin lehdistö toimii tietoisesti erilaisten "kabinettien" hyväksi? Missä määrin julkisuusil- mapiiri määräytyy itse journalistisesta kulttuu- rista ja sitä hallitsevasta uutismuodosta? Mitä mahdollisuuksia on luoda toisenlaista julkisuut- ta, "rauhankieltä" "atomikielen" vastapainoksi? Miten 'yleinen mielipide' vaikuttaa hallitusten politiikkaan?

Nämä kysymykset ovat näinä aikoina ajankohtai- sia kaikkialla. *Nukespeak* alustaa omalta osaltaan keskustelua Englannissa, aivan tuore, samannimi- nen teos (Hilgärtner & Bell & O'Connor 1982, jo- hon en vielä ole päässyt tutustumaan) puolestaan Yhdysvalloissa. Syntykö Suomessa mitään, jää nähtäväksi. Esimerkiksi journalistien rauhantoi- mikunnan luulisi tuntevan asian läheiseksi.

Mediakritiikkiä tarvitaan koko ajan!

Heikki Hellman

Viitteet

- CAREY, Michael J. Psychological Fallout. Inter- views with members of the generation of the 1940s on the effects of nuclear weapons on their lives. *The Bulletin of the Atomic Scientists*, 38 (1), 1982, s. 20-24.
- CONNELL, Ian. Tv-uutiset ja yhteiskuntasopimus. *Tiedotustutkimus*, 5 (2), 1982, s. 35-50 (1979).
- GALTUNG, Johan. Atoms for Peace. A comparative study of student attitudes. Teoksessa GALTUNG, Johan. *Peace, War and Defense. Essays in Peace Research*, Volume II. Copenhagen, Christian Ej- lers, 1976, s. 124-179 (1964).
- HELLMAN, Heikki & KÖNÖNEN, Juha. Ajatukset, sa- nat, sanojat: politiikan mainoskieli. *Helsingin Sanomat*, 15.8.1982, s. 16.
- HELLMAN, Heikki & SEPPÄ, Tarja. Liike ilman pää- määrää? Lehdistö, SSD II ja rauhanliikkeen. *Rau- haan tutkien*, (3-4), 1982 (ilmestyy).
- HIETANEN, Aki & JOENNIEMI, Pertti. Varustelu, kieli ja maailmankuva: puolustusrevisionin ja parlamentaaristen puolustuskomiteoiden mietintö- jen tarkastelua. *Rauhaan tutkien*, (1), 1982, s. 18-44.
- HILLGÄRTNER, Stephen & BELL, Richard C. & O'CONNOR, Rory. *Nukespeak. Nuclear Language, Visions, and Mindset*. San Francisco, Sierra Book Clubs, 1982.
- LASSWELL, Harold D. *Propaganda Technique in the World War*. London, Kegan Paul/Trench/Trubner & Co., 1927.
- VOIGT, Gerhard. Goebbels als Markentechniker. Teoksessa HAUG, W.F. (Hrsg.). *Warenästhetik. Beiträge zur Diskussion, Weiterentwicklung und Vermittlung ihrer Kritik*. Frankfurt a/M, Suhr- kamp Verlag, 1971, s. 231-260 (1970).

Journalistisesta opportunistista

Hoffmann, Emil. *Medien-Freiheit? Anspruch und Wirklichkeit. Mit einem Vorwort von Sean Mac- Bride*. Verlag der Studien von Zeitfragen, Schot- ten, 1981, 191 s.

Hoffmannin kirja on rakenteeltaan kaksijakoinen. Runsas puolet on hänen omaa tekstiään sananva- pauden kysymyksistä ja toinen puoli koostuu do-

kumenteista. Dokumenttiosaan on koottu valikoi- tuja osia sitoutumattomien maiden erilaisten konferenssien päätöslauseelmista (Havanna 1979, Togo 1979, Belgrad 1979), Unescon asiakirjoista (Pariisi 1978, Belgrad 1980) ja MacBride-komis- sion raportista.

Johdannossa tekijä määrittelee kirjoituksen tehtäväksi sellaisten ajatusten ja kysymysten herättämisen, joita tuskin muuten esitettäisiin: Vastaako lehdistönvapaus vielä sitä vapauskäsi- tettä, jonka toteuttamiseen se on ollut majakka- na? Kuka asettaa mittapuut ja kuka valvoo? Mi- tä eroja on vastuullisella ja opportunistisella journalismilla? Onko mielipidejournalismilla vielä mahdollisuuksia maailmassa, jota leimaavat viestinnän monialayhtiöt ja suuret uutistoimis- tot? Hoffmannin esittämät kysymykset - ja vas- taukset - koskevat vain läntistä maailmaa- ja niissä harjoitettavaa tiedotuskäytäntöä.

Lehdistönvapaus ja lehdistötodellisuus

Aluksi Hoffmann vertailee perustuslaissa turva- tun sananvapauden ideaalia sen käytännölliseen toteutumiseen. Esimerkkimaana on Saksan Liitto- tasavalta. Hän pohtii poliitikkojen, puolueiden ja eri painostusryhmien pyrkimyksiä rajoittaa lehdistön ja muiden viestinten vapauden laatua omien etujensa suuntaan. Tekijä esittelee mene- telmiä, joilla valtioiden hallitukset voivat hil- jentää oppositiossa olevat ja kriittiset äänen- kannattajat. Tällaisiin sääntelytoimiin kuu- luu myös vaikuttaminen "tiedotusvälineiden si- sältöön järjestelmälle uskollisten toimittajien avulla".

Hallitus- tai puoluevastuussa oleville liian arkaluontoiset tiedot, joita ei itse haluta le- vittää, kerrotaan "luottotoimittajien" kautta julkisuudelle. Näin voidaan testata mielialo- ja. Jos on kyse esim. arasta ulkopoliittises- ta kysymyksestä, vastuusta ja tiedon alkuperäs- tä voidaan vaieta sillä perusteella, että leh- distönvapauden nimissä tällaisten tietojen jul- kituloon ei voida vuuttua. Hoffmann dokumentoi tällaista käytäntöä mm. entisen CIA:n työnte- kijän, Philip Ageen kirjatiedoilla.

Sanomalehdistön monopolisoituminen ja sitä seuraava mielipiteiden moninaisuuden vähenty- mi-